

ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

БОРИЧЕНКО К. В.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

ІГНАТЕНКО А. А.,

студентка IV курсу факультету
адвокатури та антикорупційної
діяльності
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 349:3

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.19>

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ОСІБ, ЗВІЛЬНЕНИХ З ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ,
НА ОТРИМАННЯ ПЕНСІЇ БЕЗ ОБМЕЖЕННЯ МАКСИМАЛЬНИМ РОЗМІРОМ**

Стаття присвячена дослідженню теоретичних та практичних проблем забезпечення права осіб, звільнених з військової служби, на пенсію без обмеження максимальним розміром.

Встановлено, що питання обмеження пенсії осіб, звільнених з військової служби, актуальне не лише в Україні, але й у більшості країн ЄС, США. Проте «максимальний розмір» пенсії військовослужбовця у цих країнах залежить виключно від розміру його грошового забезпечення під час служби, без будь-якої прив'язки до інших показників, зокрема й економічного розвитку держави.

Доведено, що враховуючи нормативне забезпечення права осіб, звільнених з військової служби, на пенсію в Україні, з урахуванням рішень Конституційного Суду України, відповідна соціальна виплата не має обмежуватися будь-яким максимальним розміром.

Проте не дивлячись на існування двох рішень Конституційного Суду України (від 20.12.2016 № 7-рп/2016 та від 12.10.2022 № 7-р(П)/2022) з текстів законів України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» та «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» відповідні норми щодо визначення максимального розміру пенсій осіб, звільнених з військової служби, так і не вилучені, що ускладнює правозастосування у цій сфері. Вказівка в якості примітки у цих законах про те, що їх окремі положення визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), судячи з судової практики, глобально не сприяє правовій визначеності у цій сфері суспільних відносин.

У статті робиться висновок, що в сучасних умовах ефективна реалізація права осіб, звільнених з військової служби, на пенсію без обмеження її максимальним розміром можлива лише шляхом застосування юрисдикційної форми захисту шляхом звернення до суду з відповідним позовом. Незважаючи на неякісні правові норми у цій сфері, відсутність їх однозначного тлумачення соціально

зобов'язаними суб'єктами, що впливає на практику правозастосування, існування ефективного судового захисту порушених прав забезпечує відновлення права осіб, звільнених з військової служби, на гідне пенсійне забезпечення.

Ключові слова: соціальний захист, особи, звільнені з військової служби, пенсія, максимальний розмір пенсії.

Borychenko K. V., Ignatenko A. A. Ensuring the right of persons released from military service to receive a pension without limitation to the maximum amount

The article is devoted to the study of theoretical and practical problems of ensuring the right of persons released from military service to a pension without a limit on the maximum amount.

It has been established that the issue of limiting the pension of persons released from military service is relevant not only in Ukraine, but also in most EU countries and the USA. However, the "maximum amount" of a serviceman's pension in these funds depends solely on the amount of his financial support during service, without any reference to other indicators, including the economic development of the state.

It has been proven that, taking into account the normative provision of the right of persons released from military service to a pension in Ukraine, taking into account the decisions of the Constitutional Court of Ukraine, the corresponding social payment should not be limited to any maximum amount.

However, despite the existence of two decisions of the Constitutional Court of Ukraine (from 20.12.2016 No. 7-рр/2016 and from 12.10.2022 No. 7-р(II)/2022) from the texts of the laws of Ukraine "On pension provision of persons released from military service and some other persons" and "On measures to ensure legislative support for the reform of the pension system", the relevant regulations on determining the maximum amount of pensions for persons released from military service have not been removed, which complicates law enforcement in this area. The indication as a footnote in these laws that their individual provisions are recognized as not in accordance with the Constitution of Ukraine (are unconstitutional), judging by judicial practice, globally does not contribute to legal certainty in this sphere of social relations.

The article concludes that in modern conditions, the effective implementation of the right of persons discharged from military service to a pension without limiting its maximum amount is possible only by applying the jurisdictional form of protection by applying to the court with the appropriate claim. Despite the low-quality legal norms in this area, the lack of their unambiguous interpretation by socially obligated entities, which affects the practice of law enforcement, the existence of effective judicial protection of violated rights ensures the restoration of the right of persons released from military service to a decent pension.

Key words: social protection, persons released from military service, pension, the maximum amount of pension.

Актуальність теми. Відповідно до ст. 46 Конституції України, «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом».

Соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей, забезпечується державою, відповідно до ст. 19 Основного Закону України.

Цитовані положення Конституції України щодо соціального захисту осіб, звільнених з військової служби, у виді пенсій конкретизовані Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 року, відповідно до ч. 7 ст. 43 якого максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність.

І хоча відповідна норма Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» визнана неконституційною, проте продовжує застосовуватися управліннями Пенсійного фонду України при нарахуванні, перерахунку пенсій колишнім військовослужбовцям, про що свідчить значна кількість судових рішень, винесених за результатами вирішення справ, предметом спору у яких є оскарження протиправних дій соціально зобов'язаного суб'єкта у сфері пенсійного забезпечення щодо обмеження пенсії осіб, звільнених з військової служби, максимальним розміром.

На жаль, варто констатувати, що в сучасних умовах наявність, на перший погляд, якісних та ефективних правових норм, якими закріплено право колишніх військовослужбовців на отримання пенсії без обмеження максимальним розміром, не означає їх безумовної реалізації.

Аналіз останніх досліджень. Окремі питання реалізації права на пенсію особами, звільненими з військової служби, досліджувались у наукових працях П.Д. Пилипенка, С.М. Синчук, І.М. Сироти, Б.І. Сташківа, Л.І. Харитонові, Н.М. Хуторян, М.М. Шумила та ін., проте відповідні наукові висновки та пропозиції були зроблені науковцями, у своїй більшості, до 2022 року, тобто до моменту підтвердження Конституційним Судом України свого висновку щодо неможливості обмеження пенсії осіб, звільнених з військової служби, максимальним розміром, а тому не можуть вважатися завершеними та цілісними.

З урахуванням вищевикладеного *метою* цієї статті є дослідження теоретичних та практичних проблем забезпечення права осіб, звільнених з військової служби, на пенсію без обмеження максимальним розміром.

Вклад основного матеріалу. Розділами II–IV Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» визначено умови та порядок призначення, розмір пенсії за вислугу років, пенсії по інвалідності та пенсії у зв'язку із втратою годувальника особам з числа військовослужбовців та членам їхніх сімей. Так, розмір пенсії військовослужбовця залежить від його вислуги років, категорії посад військової служби, участі в ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, групи інвалідності, причин та обставин смерті (загибелі) військовослужбовця тощо.

Законом також установлений максимальний розмір пенсії за вислугу років військовослужбовців, який до 1 жовтня 2011 року не повинен був, за загальним правилом, перевищувати 90%, до 1 квітня 2014 року – 80%, а нині – 70% грошового забезпечення військовослужбовця [1, с. 24].

Статтею 43 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» також передбачено, що максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність. Станом на 2024 рік розмір пенсії колишніх військовослужбовців не може перевищувати 23 610 грн [2].

Встановлення верхнього розміру пенсії осіб, звільнених з військової служби, у свій час було продиктовано основними міркуваннями: забезпеченням оптимізації державного бюджету, прагненням до більш рівномірного розподілу коштів між усіма пенсіонерами,

а також забезпеченням соціальної справедливості. З іншого боку, високий рівень соціального захисту та відповідне пенсійне забезпечення військовослужбовців допомагають зберегти мотивацію до служби, підвищити боєздатність окремих осіб і професіоналізм армії в цілому.

Вказане підтверджує надзвичайну важливість винайдення виваженого рішення до вирішення питання обмеження максимального розміру пенсії осіб, звільнених з військової служби. Необхідно знайти компроміс між фінансовими можливостями держави та справедливими сподіваннями військовослужбовців, забезпечивши при цьому стабільність пенсійної системи та соціальну справедливість. Тільки так можна прийняти рішення, яке задовольнило б усі сторони та допомогло б зберегти довіру до пенсійної системи.

Питання обмеження пенсій військовослужбовців максимальним розміром актуальне не лише для України, але й для багатьох інших країн світу. Проте, варто зазначити, що в більшості країн ЄС немає жорстких обмежень максимального розміру пенсій досліджуваної категорії суб'єктів права соціального забезпечення. Пенсії зазвичай розраховуються на основі вислуги років, розміру грошового забезпечення під час служби, інших факторів.

Наприклад, розмір пенсій військовослужбовців у Німеччині становить приблизно 30–35% доходу, якого особа набула у найбільш сприятливий період, максимальний розмір пенсії військовослужбовця може досягати 71,75% його грошового забезпечення [3].

У США існує дві основні системи пенсійного забезпечення військовослужбовців: «система заробітної плати», механізм застосування якої передбачає визначення розміру пенсії військовослужбовця виходячи з його останньої заробітної плати та вислуги років; «система пенсійного забезпечення», яка передбачає визначення розміру пенсії виключно пропорційно вислугі років. На початку громадянської війни конгрес запровадив пенсійну систему як для добровольців, так і для призовників, які воюють в армії Союзу [4].

Тобто «максимальний розмір» пенсії військовослужбовця у світі прив'язаний виключно до розміру його грошового забезпечення під час служби, без будь-якої прив'язки до інших показників, зокрема й економічного розвитку держави.

Юридично не обмежується пенсія військовослужбовців максимальним розміром і в Україні. Варто зауважити, що Конституційний Суд України, ще у рішенні від 20 грудня 2016 року № 7-рп/2016 вперше зауважив, що «Конституцією України виокремлюються певні категорії громадян України, що потребують додаткових гарантій соціального захисту з боку держави; до них, зокрема, належать громадяни, які відповідно до статті 17 Конституції України перебувають на службі, у тому числі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, органах, що забезпечують суверенітет і територіальну цілісність, її економічну та інформаційну безпеку». Їх право на спеціальний соціальний захист зумовлене «ризиком для життя і здоров'я, підвищеними вимогами до дисципліни, професійної придатності, фахових, фізичних, вольових та інших якостей», а, отже, не може бути скасоване чи звужене у зв'язку, зокрема, з економічною доцільністю, соціально-економічними обставинами. Вказаним рішенням Конституційного Суду України визнано такими, що не відповідають статті 17 Конституції України, положення першого речення частини сьомої статті 43 Закону № 2262, згідно з якими «максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втрачили працездатність».

Втрата чинності першим реченням ч. 7 ст. 43 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» фактично призвела до неможливості застосування й положень ч. 1 ст. 2 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 року (у частині поширення її дії на Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»), оскільки вони прийняті для регулювання відносин

обмеження максимальним розміром пенсій, призначених відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» та є однаковими за змістом.

Відповідне переконання підтвержене й судовою практикою. Так, за висновками Верховного Суду, викладеними у постанові від 11 липня 2022 року у справі № 620/613/21, «враховуючи той факт, що положення ст. 2 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» та ч. 7 ст. 43 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» є однопредметними правовими нормами, які прийняті для регулювання ідентичних відносин, наявна колізія між Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» з урахуванням рішення Конституційного Суду України від 20.12.2016 № 7-рп/2016 та Законом України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» – у частині обмеження максимальним розміром пенсії військовослужбовців».

Виходячи з практики Європейського суду з прав людини, за висновками якого у випадку існування неоднозначного або множинного тлумачення прав та обов'язків особи в національному законодавстві, органи державної влади зобов'язані застосувати підхід, який був би найбільш сприятливим для особи [5], Верховний Суд дійшов висновку, що застосуванню підлягають норми Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» з урахуванням рішення Конституційного Суду України від 20.12.2016 № 7-рп/2016, а не положення Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи».

Остаточо питання неможливості обмеження пенсії військовослужбовців максимальним розміром вирішено порівняно нещодавно, прийняттям 2 жовтня 2022 року Конституційним Судом України рішення № 7-р(П)/2022, яким визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), й приписи статті 2 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 року зі змінами, що поширюють свою дію на Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 року.

І хоча п. 2 названого рішення визначено, що приписи ст. 2 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» зі змінами, визнані неконституційними, втрачають чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього рішення, тобто з 13 квітня 2023 року, варто зауважити, що пенсії військовим пенсіонерам продовжують обмежуватися максимальним розміром, в окремих випадках навіть неодноразово.

Так, рішенням Одеського окружного адміністративного суду у справі № 420/5221/21 від 19 травня 2021 року підтверджено право військового пенсіонера на виплату пенсії без обмеження максимальним розміром та зобов'язано ГУ ПФУ в Одеській області виплачувати її без обмеження максимальним розміром. Водночас при проведенні чергового перерахунку пенсії управління Пенсійного фонду України повторно обмежило її максимальним розміром, у зв'язку з чим військовослужбовець змушений повторно звернутися до суду за захистом своїх прав (справа № 420/10240/24).

Аналогічна ситуація склалася у позивачів у справах №№ 420/10742/21, 420/10028/24 та №№ 420/12017/21, 420/2860/23 і т.д.

Обґрунтовуючи законність своїх дій ГУ ПФУ в Одеській області посилається на положення ст. 2 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» та правила дії норм права у часі, ігноруючи рішення Конституційного Суду України від 2 жовтня 2022 року № 7-р(П)/2022.

Цікаво також зауважити, що не дивлячись на положення ст. 43 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» на практиці розмір пенсії осіб, звільнених з військової служби, обмежується й шляхом неврахування її індексації, яка проводиться за рішенням Уряду у березні кожного року.

Так, індексація за своєю природою не є перерахунком пенсії, а є виключно механізмом підвищення грошових доходів населення, що дає можливість частково або повністю відшкодувати подорожчання споживчих товарів і послуг.

Право на проведення індексації пенсій осіб, звільнених з військової служби, закріплене ст. 64 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», механізм реалізації якого дещо змінений в умовах воєнного стану, та з урахуванням змісту цього дослідження зводиться до того, що відповідна сума індексації має автоматично включатися до розміру пенсії особи, звільненої з військової служби, незалежно від фактичного розміру пенсії [6, с. 87].

Сформована ж практика пенсійного забезпечення колишніх військовослужбовців, у яких розмір пенсії перевищує десять прожиткових мінімумів, встановлених законодавством для осіб, які втратили працездатність, зводиться до того, що індексація пенсії відповідним особам проводиться, проте не виплачується, що нівелює всі принципи судового захисту прав людини та знецінює його ефективність, яка в ідеальному вигляді має відображати формулу: «одне судове провадження = повне відновлення порушених прав людини».

Управління ж Пенсійного фонду України створюють для осіб, звільнених із військової служби, ситуацію безвихідності, у якій просити суд не обмежувати пенсію максимальним розміром з урахуванням усіх подальших індексацій, проведених на виконання рішень Уряду, позивач не може, оскільки захист прав можливий лише у разі їх порушення та вимоги «наперед» заявлені не можуть бути, а оскаржувати кожен факт неврахування управлінням Пенсійного фонду України індексації при виплаті пенсії колишньому військовослужбовцю навряд чи буде свідченням того, що в Україні діє принцип верховенства права і суд ефективно гарантує його дотримання. У цьому сенсі про правову визначеність судового рішення не може йти мови.

Висновки. Таким чином, підходи до обмеження пенсій військовослужбовців у різних країнах світу значно відрізняються. В більшості країн ЄС, США немає жорстких обмежень щодо максимального розміру пенсій, а пенсії розраховуються на основі вислуги років, грошового забезпечення військовослужбовця та інших факторів.

Юридично немає жодних обмежень пенсій осіб, звільнених з військової служби, максимальним розміром і в Україні, оскільки Конституційним Судом України сформована та системно підтверджується позиція щодо особливого значення військовослужбовців у забезпеченні оборони України, захисті її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності та, як наслідок, неможливості скасування чи звуження у зв'язку, зокрема, з економічною доцільністю, соціально-економічними обставинами соціальних прав таких осіб.

Проте не дивлячись на існування двох рішень Конституційного Суду України (від 20.12.2016 № 7-рп/2016 та від 12.10.2022 № 7-р(П)/2022) з текстів законів України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» та «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» відповідні норми щодо визначення максимального розміру пенсій осіб, звільнених з військової служби, так і не вилучені, що ускладнює правозастосування у цій сфері. Вказівка в якості примітки у цих законах про те, що «положення частини сьомої статті 43 визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними) згідно з Рішенням Конституційного Суду № 7-рп/2016 від 20.12.2016», «приписи статті 2 зі змінами ... визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними)», згідно з Рішенням Конституційного Суду № 7-р(П)/2022 від 12.10.2022», судячи з судової практики глобально не сприяє правовій визначеності відповідних положень законодавства.

З урахуванням вищевикладеного варто констатувати, що в сучасних умовах ефективна реалізація права осіб, звільнених з військової служби, на пенсію без обмеження її максимальним розміром можлива лише шляхом застосування юрисдикційної форми захисту шляхом звернення до суду з відповідним позовом. Незважаючи на неякісні правові норми у цій сфері, відсутність їх однозначного тлумачення соціально зобов'язаними суб'єктами, що впливає на практику правозастосування, існування ефективного судового захисту

порушених прав забезпечує відновлення права осіб, звільнених з військової служби, на гідне пенсійне забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Бориченко К.В. Щодо максимального розміру пенсій осіб, звільнених з військової служби. Проблеми розвитку суспільства та держави: сучасні наукові виклики: матеріали всеукр. наук. конф. молодих вчених (м. Одеса, 2 грудня 2022 р.) [Електронне видання] / укл.: В.С. Кучерявенко, А.С. Давтян; за ред.: Н.Д. Маслій, К.І. Спасової; Рада молодих вчених при Одес. обл. держ. адмін. Одеса, 2022. С. 21-25. URL: <https://hdl.handle.net/11300/24138>.
2. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 09.11.2023 № 3460-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. №№ 97-100. Ст. 393.
3. Copyright 2014-2024 europa.jobs. URL: <https://europa.jobs/ua/blog/kandydat/pensija-w-nimechyni-skilky-otrymujut-nimetski-pensionery>.
4. Costa, D.L. (1995). Pensions and retirement: Evidence from union army veterans. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(2), 297-319.
5. Рішення ЄСПЛ у справі «Щокін проти України» 14 жовтня 2010 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 6. Ст. 236.
6. Пивовар І.В., Пивовар Ю.І. Індексація як складова грошового забезпечення військовослужбовців при нарахуванні пенсії: нормативно-правовий аналіз. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2019. № 3(52). С. 80-88. <https://doi.org/10.18372/2307-9061.52.13944>.

